

Lidt om selvejergodset ca. 1536 i tre jyske herreder

Af Poul Rasmussen

I de tre hæfter, der under titlen "Studier i Århus stifts ældste ejendomshistorie" udkom i kommission på Landbohøiistorisk Selskabs forlag 1978-1984, er der i anden del af hæfte 1, i hæfte 2 og på side 1-14 i hæfte 3 gjort forsøg på at rekonstruere jordebøger ca. 1536 over selvejernes ejendomme og over kongens og de gejstlige embeders og institutioners godser i henholdsvis Ning, Framlev og Vester Lisbjerg herreder. ¹ Ved hjælp af ejendommenes afgifter, brugernes navne og ejendommenes hartkornsansættelse er ejendommene 1536 derefter søgt identificeret med ejendomme (i matriklen 1662), i matriklen 1664, (i ekstraktmatriklen 1680) og endelig i matriklen 1688. For så vidt som undersøgelsen har kunnet gennemføres med acceptabel fuldstændighed og med acceptabel nøjagtighed, må resten af ejendommene i matriklen 1688 have svaret til ejendomme, som i 1536 tilhørte adelen. ²

Selvejergodset i Ning herred ca. 1536

Som det fremgår af tabellen i anden del af hæfte 1 s. 24 ff. over det hartkorn 1688, der svarer til de forskellige besidderkategoriers ejendomme ca. 1536 i samtlige bebyggelser og sogne i Ning herred, havde selvejerne slet ingen ejendomme i Ormslev by i Ormslev sogn, som grænsede op til hovedgården Stadsgård, i den nu nedlagte by Store Fulden i Mårslet sogn og i byerne Lille Fulden og Beder i Beder sogn, som alle lå lige ved hovedgårdene Skumstrup og Moesgård, samt i byerne Hinnederup, Pederstrup og Tulstrup i Tulstrup sogn, som alle lå tæt ved ho-

vedgården Østergård. Af det samlede hartkorn i de syv byer udgjorde selvejergodset 0 procent, kronens og gejstlighedens gods udgjorde 17,1 procent, medens adelsgodset udgjorde 82,9 procent.³ Af hele herredets hartkorn udgjorde selvejergodset 25,8 procent, kronens og gejstlighedens gods 40, 4 procent og adelsgodset 33,9 procent. Alt taler således for, at det var adelen, der havde erhvervet selvejernes gårde i de syv byer, der grænse op til eller lå ganske tæt ved deres hovedgårde.

Blandt andet fordi alt fæstegods efterhånden blev skattefrit, var det almindeligt, at selvejergods blev erhvervet af adelen; men den omvendte udvikling, at adelsgods blev til selvejer-gods, forekommer dog også. Nord for Stavtrup i Kolt sogn ligger der således et voldsted, på hvilket der må have stået en adelig hovedgård. Som sandsynliggjort i Festskrift til Johan Hvidtfeldt s. 381 f. har denne hovedgård heddet Stautrup eller Staurup, og dens tilliggende jorder tilhørte i 1536 to større selvejergårde, der i alt var på 26 1/2 tønne hartkorn1688. Deres gårde havde selvejerne lagt sammen med en lille by, som var opkaldt efter sognebyen Kolt og hed Koltrup, men herefter fik navnet Stavtrup.

Selvejergodset ca. 1536 i Vester Lisbjerg herred

I Vester Lisbjerg herred tilhørte ingen eller kun ganske få gårde adelen i 1536. Dette skyldes som påpeget af Erik Ulsig,⁴ at Århusbispen havde eneret til at tage mænd i Vester Lisbjerg herred og udnyttede denne ret til at forhindre dannelsen af en herredmandsstand i dette herred.

På siderne 24 ff. i anden del af hæfte 1 og siderne 20 ff. i hæfte 2 er det antal tønner hartkorn1688, der svarer til summerne af de forskellige besidderkategoriers ejendomme ca. 1536 i samtlige sogne i henholdsvis Ning herred og Framlev herred talt sammen. Tilsvarende sammentællinger er ikke foretaget i hæfte 3 for Vester Lisbjerg herreds vedkommende.

Summerne af det antal tønner hartkorn1688, der svarer til selvejergodset i de forskellige sogne og i hele herredet er imidlertid vist i omstående tabel:

Elev sogn	37-3-2-0	Spørring sogn	70-5-3-2
Elsted sogn	24-7-3-1/2	Søften sogn	44-0-3-1
Grundfør sogn	97-1-0-1/2	Trige sogn	143-0-2-0
Lisbjerg sogn	53-3-2-1	Ølsted sogn	25-5-1-1

Hele Vester Lisbjerg herred: 496-4-2-0

Det hartkorn 1688, der svarer til selvejergodset ca. 1536, udgør 42,4 procent af Vester Lisbjerg herreds samlede hartkorn, medens selvejergodsets procentdel af det samlede hartkorn er 25,7 i Ning herred og 20,7 i Framlev herred. Tallene viser, at selvejergodset i Vester Lisbjerg herred relativt var henved dobbelt så stort som selvejergodset i Ning og Framlev herreder. Kongen havde overladt Århusbispen de ejendomsskatter, der svarede af selvejerne i Vester Lisbjerg herred. Biskoppen har åbenbart været tilfreds med disse afgifter og har ikke forsøgt at indgå i adelens rolle som erhverver af meget selvejergods i dette adelfri herred.

Noter

---

1. Herredernes grænser er de i matriklen 1688 benyttede.
2. Se nærmere i redegørelserne i de tre hæfters indledninger. Om metodens anvendelighed se Erik Ulsigs afhandling om Ringsted og Ramsø herreder i BOL OG BY 2. rk., bd. 2, s. 65 ff.
3. For at simplificere beregningerne er hartkornet her og i det følgende omregnet til skæpper derved, at tøndernes antal er ganget med 8, og derved at skæppernes antal er forhøjet med 1, når fjerdingkar og album tilsammen udgjorde mere end 2 fjerdingkar.
4. Festskrift til Poul Enemark s. 206.